

Elektronička knjiga: promjena paradigma posudba i čitatelj u e-posudba i e-čitatelj

Babić, Ivan

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:038003>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-19**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Ivan Babić

**Elektronička knjiga:
promjena paradigma posudba i čitatelj u e-posudba i e-čitatelj**

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2016.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Ivan Babić

Matični broj: 19171

Elektronička knjiga:
promjena paradigma posudba i čitatelj u e-posudba i e-čitatelj

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost – smjer knjižničarstvo

Mentor: prof. dr. sc. Aleksandra Horvat

Rijeka, 23. rujna 2016.

Sažetak

U današnje doba ne možemo izostaviti temu elektroničke knjige. E-knjiga se pokazala popularnom među mladom populacijom korisnika, vezanom uz pristup internetu novim uređajima za čitanje e-knjiga. Nakon što e-knjige uđu u knjižnični fond može započeti usluga e-posudbe korisnicima. U fokusu ovog rada bit će problematika e-posudbe uz koju se veže zakonodavni okvir autorskih i srodnih prava, te prikaz modernog autorskopravnog okvira koji će moći uključivati e-knjige. Drugi dio rada preispituje pitanje promjene paradigme čitanja elektronički oblikovanih tekstova. Postavlja se pitanje gdje se nalazi značenje elektronički oblikovanih tekstova.

Ključni pojmovi: *e-knjiga, e-posudba, e-čitatelj*

Sadržaj

1. Uvod.....	1
1.1. Metodologija rada.....	1
2. Nekoliko važnijih informacija o prirodi elektroničke knjige	2
2.1. Distribucija i problematika posudbe e-knjiga.....	4
3. Međunarodna suradnja i stvaranje zakonodavnog okvira prava na javnu posudbu	6
3.1. Međunarodni okviri termina pravo javne posudbe i pravo najma u radu Svjetske organizacije za intelektualno vlasništvo.....	6
3.2. „Međunarodni“ rad Europske unije na pitanjima autorskih prava i srodnih prava	8
3.3. Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima Republike Hrvatske.....	11
3.4. Međunarodni savez knjižničarskih društava i ustanova (IFLA).....	13
3.4.1. Odbor za autorska prava i ostala pravna pitanja.....	13
3.4.2. IFLA-in Stav o pravu javne posudbe	15
3.5. Europski ured za knjižnične, informacijske i dokumentacijske udruge (EBLIDA)..	17
3.5.1. Pravo na e-čitanje	19
3.5.2. Ususret modernom europskom okviru za autorska prava	20
4. Modeli e-posudbe javnih knjižnica	22
4.1. Modeli e-posudbe u Prikazu modela e-posudbe javno dostupnih knjižnica Dana Mouna	22
4.2. Modeli e-posudbe prema IFLA-i.....	23
4.3. Dugoročna zaštita e-knjige	24
5. Pojam e-čitanje.....	25
5.1. Hipertekst (hypertext) – osnovni oblik elektroničkog teksta.....	25
5.2. Promjena tehnologija, oblika naracije i stvaranje virtualnih zajednica	26
5.3. Konačno o e-čitatelju.....	27
6. Zaključak.....	28
Popis literature.....	29

1. Uvod

Na svjetskoj razini elektronička knjiga ulazi u knjižnice na različite načine, primjerice digitalizacijom starih naslova, zatim zajedničkim radom nakladnika i knjižnica, do popularnih komercijalnih platformi koje surađuju s knjižnicama. Razvojem tehnologije proizvodnje novih uređaja za čitanje elektroničkih knjiga oni su postali jeftinijim i tako pristupačnijim korisnicima koji ih mogu koristiti u bilo koje vrijeme i na bilo kojem mjestu. Pristupom internetu korisnicima je omogućen pristup velikom izboru naslova elektroničkih knjiga koje se mogu čitati bez prepreka ili kupnjom, ili plaćanjem licencija. Manje se govori o posudbi e-knjiga zbog problematike autorskih prava koja se odnose na njih. No, koji su zakonski okviri koji ograničavaju da se svi elektronički tekstovi uvrste u fond elektroničkih knjiga? Kako se Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima odnosi na rad knjižnica? Može li se pravo na javnu posudbu odnositi na elektroničke knjige? Također, elektronički oblikovani tekstovi zahtijevaju promjenu paradigme čitanja. Razvojem hiperteksta, stvaranjem virtualnih zajednica otvaraju se nova pitanja vezana uz autorska prava. Postavlja se pitanje gdje se nalazi značenje u čitanju elektronički oblikovanih tekstova? Hoće li rođenje novog e-čitatelja značiti smrt čitatelja tiskane knjige? Na neka od ovih pitanja pokušat ću odgovoriti u ovom radu.

1.1. Metodologija rada

U kontekstu promjene paradigme posudba u e-posudbu javila se poteškoća s distribucijom e-knjige, temeljena oko pitanja hoće li se e-knjiga smatrati robom ili uslugom. Neki od problema s kojima se knjižnice susreću na putu prema pružanju pristupa e-knjigama korisnicima su: neriješena globalna politika prema e-knjizi te zaštita autorskih i srodnih prava i sl. U procesu predstavljanja ovog problema, smatram kako je važno predstaviti pravo na javnu posudbu, zatim pregled zakonodavnih okvira kao i iznimaka te posebnih slučajeva. Promjena paradigme čitatelj u e-čitatelj dogodila se sukladno promjeni načina čitanja elektronički oblikovanih tekstova i nastajanja novih oblika naracije. Krajnji cilj ovoga rada je pokazati ukupnost promjena vezanih za sve češću upotrebu e-knjige koje se događaju na globalnoj razini.

2. Nekoliko važnijih informacija o prirodi elektroničke knjige

U doba visoke razine informatičke pismenosti pojava elektroničke knjige više nije novost. Pojedinci koriste elektroničku knjigu za svoj rad, zabavu ili učenje. Primjećujemo novu, ponekad mlađu, populaciju korisnika knjižnice koji se svakodnevno koriste „novom vrstom knjige“. Danas postoji više definicija o elektroničkoj knjizi. Za elektroničku knjigu Daniela Živković kaže kako je ona: „(...) jedna ili više računalnih datoteka omeđenog sadržaja, koje su dostupne javnosti na mreži (mrežna knjiga) ili u materijalnom obliku (na CD-ROM-u, disketi). Uz tekst može donositi sliku i zvuk kao i veze sa srodnim mrežnim stranicama te program za izmjene i dopune“ (Živković; 2001, 49). Zatim navodi kako svaka elektronička knjiga treba biti označena vlastitim međunarodnim standardnim knjižnim brojem ISBN. U članku iz 2012. godine proširuje definiciju: „uz tekst (...) može donositi sliku i zvuk kao i veze sa srodnim mrežnim stranicama te program za izmjene i dopune. Ona može biti interaktivna dopuštajući izmjene i dopune čitatelja“ (Živković; 2012), time elektronička knjiga obuhvaća višestruke oblike sadržaja na elektroničkom i interaktivnom mediju. Još jedan novi pojam je mrežna knjižara, prema Živković to je: „ponuda publikacija na mreži“ (Živković; 2001, 50). Uz objavljivanje elektroničke knjige, tj. postupak kojim djelo postaje pristupačno javnosti, Živković kaže kako se ne smije izostaviti dodatno značenje koje se tiče davanja dopuštenja autora za priopćavanje njihovih djela javnosti, putem žice ili bez žica, uključujući stavljanje na raspolaganje javnosti njihovih djela na način da svatko može imati pristup tim djelima s mjesta i u vrijeme koje pojedinačno odabere (prema Živković; 2001, 50).

Problem zamjene tiskane knjige elektroničkom zanimljiv je širokoj publici i o njemu se često govorilo. Dok struka stvara svoje mišljenje, pojedinac i dalje „gaji simpatije“ prema tiskanoj knjizi. Taj trend je izraženiji u proporcionalnom odnosu prema korištenju tehnologije pojedinca, pojedinac koji više koristi tehnološka dobra češće će se služiti elektroničkom knjigom. Elektronički format knjige može se prema Živković čitati na zaslonu računala, najčešći je to format PDF koji se čita pomoću besplatnog programa Acrobat Reader, zatim exe.format što bi značilo da je sama knjiga računalni program za čitanje i nije potreban nikakav poseban program ili format html tako da se knjiga čita pomoću Internet Explorera (prema Živković; 2012). Ovo su neki od osnovnih oblika koji kako vrijeme prolazi doživljavaju određene varijacije pa tako možemo vidjeti određene proizvode koji mogu poslati, elektroničkom poštom na čitač, datoteku sa sadržajem. Današnji modeli mobitela također podržavaju aplikacije koje omogućavaju čitanje elektroničkih knjiga u pokretu. Novi

modeli Ebook Reader by Amazon Kindle¹ omogućuju kupnju elektroničkih knjiga i reklamiraju neke prednosti u odnosu na tradicionalne tiskane knjige. Primjerice, omogućen je pristup velikoj zbirci mrežne knjižare uz kupnju naslova elektroničkih knjiga, zatim sami uređaji su prilagođeni dužem čitanju svojim postavkama zaslona, smanjenim emisijama svjetlosti i sl.

Druga je važna definicija e-knjige² koju je predstavila IFLA (Međunarodni savez knjižničarskih društava i ustanova) 2014. godine prema kojoj su e-knjige digitalne verzije nekog teksta koje su javno dostupne (uz ili bez plaćanja) kao zasebno djelo. Kao dodatno objašnjenje za e-knjigu IFLA navodi kako može: biti u vlasništvu pojedinca ili knjižnice, no češći je način licencija od nakladnika; biti dio zbirke ili dio zbirke koja se oglašava kao jedna cjelina; biti popraćena nekim audio-vizualnim elementima ili nekim drugim podacima poput GPS sustava ili poveznice na druge datoteke; imati svoju tiskanu inačicu ili nemati tiskane varijante; biti preuzeta na uređaj ili biti prenošena uživo – što zahtijeva internetsku vezu kada se djelo čita. Zatim ju može proizvesti nakladnik, ili može biti objavljena u vlastitoj nakladi, te može biti proizvedena od strane stručnog nakladnika ili stručnih udruga, navodi se u nastavku. Digitalne audio-verzije tiskanih radova često se smatraju e-knjigama, dok se digitalne verzije časopisa i novina ne smatraju e-knjigama, također navodi IFLA.

U objašnjenju prirode e-knjige ne smijemo izostaviti rad autorica Aleksandre Horvat i Daniele Živković, predstavljen u knjizi *Između javnosti i privatnosti: knjižnice u vremenu e-knjige*, koje u određenim poglavljima obrađuju i definicije e-knjige. Jedna zanimljiva informacija je kako *se može reći da sve definicije na neki način spominju sadržaj knjige (tekst, datoteka, građa, predmet) i tehnološku izvedbu. Prema tome, određuje ju kao digitalni objekt s tekstualnim i/ili drugim sadržajem koji integrira poznatu koncepciju tiskane knjige s obilježjima koje pruža digitalno okruženje* (Živković; 2012: 98). Drugi dio definicije spominje *interaktivnost i tehnološku izvedbu knjige koja će biti neprestano podložna promjenama* (Živković; 2012: 98). Živković dopunjuje definiciju 2012. godine: *e-knjiga se raspačava putem platformi. Platforma je uređaj, odnosno hardver ili programsko okruženje odnosno softver ili kombinacija (...) koji pruža osnovne usluge potrebne za obradu e-knjige* (Živković;

¹ Pod ovim karakteristikama spadaju i iPad i eReader uređaji, Nook zatim i Android Tablet PC

² Za više detalja o ovoj definiciji vidjeti u sklopu IFLA-inog dokumenta naziva *IFLA 2014 eLending Background Paper*. Preuzeto s internetske stranice: <http://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/e-lending/documents/ifla-elending-background-paper-aug-2014-rev.pdf> (datum posjećenosti 30. 8. 2016. g.)

2014: 99). Ali isto tako e-knjige se mogu: *čitati na zaslonu računala, bilo neposredno na internetu ili preuzetu na stolno ili prijenosno računalo. Mogu se (...) preuzeti na e-čitač, uređaj koji se u svakodnevnom govoru također naziva e-knjiga, ali i na razne mobilne uređaje kao što su tableti, pametni mobiteli i itsl.* (Živković; 2014: 99). Prema navedenom možemo zaključiti kako je za definiranje e-knjige potrebno poznavati njezinu prirodu, ona će tako biti digitalni interaktivni objekt s višestrukim oblicima sadržaja koji se raspacava putem platforma zaštićen određenim autorskim i srodnim pravima.

Zanimljivo je istraživanje naslova *Percepcija e-knjige studenata u Hrvatskoj*, autora Borisa Badurine i Hrvojkje Serdarušić u kojem su predstavili odgovor na pitanje kako hrvatski studenti percipiraju e-knjigu, a istraživanje je provedeno krajem 2015. Podaci kojima su zaključili svoje istraživanje većinom se tiču činjenice kako iskustvo čitanja, odnosno korištenja e-knjiga uvelike utječe na stavove o e-knjizi, pa će tako i sam pojam e-knjige studenti definirati prema obliku e-knjige s kojim se najčešće susreću – kao elektroničku inačicu tiskane knjige. Ovim istraživanjem nije bila obuhvaćena posudba e-knjiga, kao ni prodaja e-knjiga iz razloga što su autori pretpostavili da će zbog problema nerazvijenosti hrvatskog tržišta e-knjigom prodaja (time i posudba) biti kritično niska.

2.1. Distribucija i problematika posudbe e-knjiga

Prema Živković poteškoće u distribuciji e-knjige javile su se kada su knjižari primijenili teritorijalno načelo tradicionalnog knjižničarskog poslovanja na prodaju na webu. Javilo se pitanje hoće li se e-knjiga smatrati robom ili uslugom, i koja će biti globalna politika za e-knjigu. Osim komercijalnih nakladnika, zatim moćnih knjižara na webu, Živković izdvaja i dvostruku ulogu proizvođača te trgovca e-knjigom američke tvrtke Amazon i Apple, zatim i Google koje diktiraju cijenu e-knjige i uvjete distribucije. Knjižničari, zaključuje Živković, često javno ističu kako osnovni interes Googlea nije u domeni knjige i knjižničarstva.

Posudba e-knjige bitno se razlikuje prema Živković u pravnom smislu od posudbe tiskanih i ostalih materijalnih oblika knjige i ostale građe, te se ponekad ispituje može li se taj čin uopće nazvati posudbom. Živković je pokušava okarakterizirati kao pružanje dostupnosti nekom digitalnom djelu ili objektu na ograničeno vrijeme radi ostvarivanja izravne ili neizravne nekomercijalne koristi i prema autorici to je vrsta e-usluge. Naravno na putu tiskane knjige od autora do korisnika jedan od posrednika je knjižnica, ali može li knjižnica preuzeti i ulogu posrednika u svijetu e-knjige? Put kojim prolazi tiskani primjerak do korisnika, kojeg

objašnjava Živković, tiče se kupovine primjerka tiskane knjige od strane knjižnice, koja zatim ima pravo, kao i svaki drugi kupac knjige, posuđivati kupljeni primjerak bez posebnog odobrenje autora na distribuciju svog djela i to vrijedi samo za materijalne primjerke građe. Živković predstavlja dva načina e-posudbe: *korisnik ima pravo pristupa djelu na određeno vrijeme, a nakon isteka tog vremena pristup je onemogućen* (Živković; 2012: 128); i drugi način: *korisnik preuzme djelo na svoje računalo, no datoteka prestaje biti dostupna nakon isteka određenog vremena* (Živković; 2012: 129). Naravno, naglašuje Živković, ovi postupci počivaju na isključivom pravu autora na priopćavanje svojeg djela javnosti kojim djelo postaje dostupno korisniku knjižnice; ono se ne iscrpljuje prvim odobrenjem priopćavanja, kao što je to slučaj s pravom autora na distribuciju svog djela, pa je odobrenje autora potrebno u svakom novom slučaju pristupanja djelu na načine koji su karakteristični za e-posudbu. U skladu s Bernskom konvencijom Živković daje tri pretpostavke koje bi mogle uvesti ograničenje ili izuzetak od zaštite koji će omogućiti slobodno korištenje zaštićenog djela: *a) da se radi o posebnom slučaju korištenja, koji ne može biti pravilo, b) da takvo korištenje nije u suprotnosti s redovitim korištenjem djela, što znači da autor ne smije biti zakinut za znatni dio naknade koju bi inače mogao dobiti, i c) da takvo korištenje ne šteti zakonitim interesima autora* (Živković; 2012: 129). Kako bi knjižnice dobile pristup e-građi, većinom autori i nositelji prava odlučuju hoće li sklopiti licenciju za svoju e-knjigu i dopustiti knjižnicama da je posuđuju pod određenim uvjetima, tako da knjižnica više nije ustanova koja slobodno odlučuje o izgradnji fonda i uvjetima korištenje, ističe Živković (prema Živković; 2012: 129). U sljedećem dijelu rada možemo vidjeti koliko je politika važna za usluge vezane uz e-knjigu, ali i okvir autorskih prava prema kojemu je potrebno međunarodno uređenje zakonodavstva koji se tiče e-knjige. Dakako, važan je i regionalni rad, pogotovo europska pravna stečevina čiji je dionik Republika Hrvatska.

3. Međunarodna suradnja i stvaranje zakonodavnog okvira prava na javnu posudbu

Za izradu zakonodavnog okvira za posudbu e-knjiga bila je potrebna međunarodna suradnja. Sporazumima zemalja članica Svjetske organizacije za intelektualno vlasništvo (WIPO) započela je realizacija toga plana. U nastavku rada donosim pregled prava na iznajmljivanje i prava na posudbu. Rad Europske unije i stvaranje Direktiva koje se tiču ovih prava omogućile su unošenje pravne stečevine Europske unije u hrvatske zakone. Ta prava se mogu vidjeti u Zakonu o autorskim pravima i srodnim pravima Republike Hrvatske. Nikako se ne smije izostaviti i rad stručnih udruga na čelu s Međunarodnim savezom knjižničarskih društava (IFLA) i Europskog ureda za knjižnične, informacijske i dokumentacijske usluge (EBLIDA) koje zajedno rade kako bi zaštitile prava autora. Krajnji cilj kojem udruge teže je promjena sadašnjih prava koja će u javnu posudbu uključivati e-knjige, uz zaštitu autorskih prava ispunjavajući pritom svoje zadaće javnog interesa.

3.1. Međunarodni okviri termina pravo javne posudbe³ i pravo najma⁴ u radu Svjetske organizacije za intelektualno vlasništvo

Prije objašnjenja zakona koji se tiču prava na posudbu i prava na iznajmljivanje, važno je naglasiti kako se ova dva termina razlikuju što se tiče postojećeg zakonodavstva. Posudba je djelatnost koja se ne smatra profitnom, za razliku od najma koji se provodi upravo zbog profita. Možemo započeti od dokumenta Svjetske organizacije za intelektualno vlasništvo⁵ dijela u kojem se spominje pravo na iznajmljivanje. Odredbe tog dokumenta ugrađene su u TRIPS iz 1994., koji se kao međunarodni ugovor kojeg je Republika Hrvatska stranka⁶ naziva Sporazum o trgovinskim aspektima prava intelektualnog vlasništva (WTO⁷ TRIPS

³ Odnosi se na termin *lending right*

⁴ Odnosi se na termin *rental right*, u nekim slučajevima termin *right of rental*

⁵ Ne smijemo izostaviti iz vida rad organizacije na pravima intelektualnog vlasništva: Pariška konvencija (1967.), Bernska konvencija (revizija 1971.), Rimska konvencija i Ugovor o intelektualnom vlasništvu u vezi s integriranim krugovima, te Internetski ugovori (1996).

⁶ Popis svih međunarodnih ugovora kojih je Republika Hrvatska stranka može se vidjeti na internetskim stranicama Državnog zavoda za intelektualno vlasništvo na:
<http://www.dziv.hr/hr/zakonodavstvo/medjunarodni-ugovori> (datum posjećenosti 16.8. 2016. g.)

⁷ Više o Svjetskog trgovinskoj organizaciji može se vidjeti na internetskoj stranici:
[http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi/svjetska-trgovinska-organizacija-\(wto\)/](http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi/svjetska-trgovinska-organizacija-(wto)/) (datum posjećenosti 30. 6. 2016. g.)

Sporazum)⁸ i objavljen je tekst Sporazuma u Službenom listu Europskih zajednica⁹. Pravo na iznajmljivanje se spominje u terminu pravo na najam koje daje autorima računalnih i kinematografskih djela: *pravo odobravanja ili zabrane komercijalnog iznajmljivanja javnosti izvornika ili umnoženih primjeraka njihovih djela zaštićenih autorskim pravom*; dok se TRIPS Sporazum nadovezuje na međunarodni Ugovor o autorskom pravu Svjetske organizacije za intelektualno vlasništvo¹⁰ (Ženeva, 1996. g.); prema kojem je naziv prava promijenjen u pravo iznajmljivanja i odnosi se na: *1. Autori: i) računalnih programa, ii) kinematografskih djela, i iii) djela ugrađenih u fonograme, kako je određeno u nacionalnom zakonu ugovornih stranaka, uživaju isključivo pravo davanja dopuštenja za komercijalno iznajmljivanje javnosti izvornika ili primjeraka svojih djela. 2. Stavak 1. ne primjenjuje se: i) u slučaju računalnih programa, kada sam program nije bitan predmet iznajmljivanja, i ii) u slučaju kinematografskih djela, osim ako je takvo komercijalno iznajmljivanje dovelo do rasprostranjenog umnožavanja tih djela što osjetno šteti isključivom pravu na umnožavanje.* Pravo na iznajmljivanje također je uključeno u dio Ugovora o izvedbama i fonogramima za intelektualno vlasništvo¹¹ (Ženeva, 1996. g.) iz kojeg slijedi članak 9.: *Pravo iznajmljivanja 1. Umjetnici izvođači uživaju isključivo pravo davanja dopuštenja za komercijalno iznajmljivanje javnosti izvornika i primjeraka njihovih izvedbi fiksiranih na fonograme, kako je to određeno nacionalnim pravom ugovornih stranaka, čak i nakon što su stavljeni u promet od strane umjetnika izvođača, ili uz njihovo dopuštenje; dok se javna posudba ne spominje ni u jednom od navedenih sporazuma i ugovora.*

U sporazumima nismo vidjeli okvir koji se tiče prava na javnu posudbu, no započet je razgovor o njegovu definiranju. Početkom devedesetih godina bila je najavljena rasprava oko

⁸ Želeći smanjiti prepreke i nepravilnosti u međunarodnoj trgovini također uzimajući u obzir zaštitu prava intelektualnog vlasništva, članice Europske unije prihvaćaju Sporazum o trgovinskim aspektima intelektualnog vlasništva. Više o Sporazumu na internetskim stranicama: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:21994A1223\(17\)&from=HR](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:21994A1223(17)&from=HR) (datum posjećenosti 16.8. 2016. g.)

⁹ Naziv lista je promijenjen u Službeni list Europske unije.

¹⁰ Predsjednik Republike je 2000. godine donio odluku o proglašenju Zakona o potvrđivanju ugovora o autorskom pravu WIPO, koju je izglasao Zastupnički dom Hrvatskog državnog sabora. Više o sadržaju na internetskim stranicama: http://www.dziv.hr/files/File/zakonodavstvo/medjunarodni/Ugovor_o_autorskom_pravu_WIPO.pdf (datum posjećenosti 16. 8. 2016. g.)

¹¹ Predsjednik Republike je 2000. godine donio odluku o proglašenju Zakona o potvrđivanju ugovora o izvedbama i fonogramima WIPO, koju je izglasao Zastupnički dom Hrvatskog državnog sabora. Više o sadržaju na internetskim stranicama: Preuzeto na internetskim stranicama: http://www.dziv.hr/files/File/zakonodavstvo/medjunarodni/Ugovor_o_izvedbama_i_fonogramima_WIPO.pdf (datum posjećenosti 16. 8. 2016. g.)

novog Protokola¹² kojim bi se trebalo proširiti dio Bernske konvencije za zaštitu književnih i umjetničkih djela autorskim i srodnim pravima te bi se njim obuhvatio dio vezan za pravo na javnu posudbu autorskih djela. Najavljene su rasprave oko više tema među kojima su bile i pravo na iznajmljivanje i pravo na posudbu. Iz publikacije Svjetske organizacije za intelektualno vlasništvo (WIPO)¹³ iz 1992. vidimo kako se vodila rasprava u kojoj se željelo razlučiti ova dva prava od prava na distribuciju. Pravo na distribuciju je opisano kao pravo odobravanja bilo kojeg čina gdje se vlasništvo ili posredovanje primjeraka djela mijenja, kao u slučaju prodaje ili darovanja, tj. vlasništvo ide od jedne osobe do druge. Takvo pravo može biti ograničeno prvim prijenosom vlasništva, nemogućnost stvaranja kopija nakon prve prodaje koje podrazumijeva bilo kakav prvi prijenos vlasništva. Pravo na iznajmljivanje Protokol definira kao prijenos vlasništva nad primjerkom djela za ograničeno vremensko razdoblje uz svrhu stvaranja profita. Pravo na posudbu Protokol definira kao prijenos vlasništva nad primjerkom djela za ograničeno vremensko razdoblje bez svrhe stvaranja profita. Kako bi Protokol objasnio pojam daje pojašnjenje privatne posudbe, koju smatra posudbom između članova obitelji, i sl.; za koju nije potrebna suglasnost autora, dok u nekim zemljama autori imaju određena prava u vezi posudbe institucijama čije su usluge dostupne javnosti, a pojam pravo na javnu posudbu u mnogim zemljama ima ograničeni smisao i ono će pokrivati samo pravo na određenu naknadu za posudbu njihovih knjiga u javnim knjižnicama. No, ovaj prijedlog nije bio podržan od strane većine te je na šezdesetoj sjednici Glavnog odbora odbijen. Ipak je rasprava donijela zaključak kako mogući Protokol treba osigurati to da će isključivo pravo autora biti odobrenje najma ili javne posudbe primjeraka: audiovizualnih djela, djela čiji su radovi utjelovljenje u zvučne snimke, računalne programe, baze podataka i glazbene ploče – bez obzira na to tko je vlasnik kopije koje su predmet najma ili javne posudbe.

3.2., „Međunarodni“ rad Europske unije na pitanjima autorskih prava i srodnih prava

Sukladno dogovorima postignutim sporazumima Svjetske organizacije za intelektualno vlasništvo korak naprijed na planu zakonodavnih okvira učinila je Europska

¹² Ovdje mislim na drugu po redu raspravu o Mogućem protokolu za Bernsku konvenciju za zaštitu književnih i umjetničkih djela Odbora stručnjaka Svjetske organizacije za intelektualno vlasništvo.

¹³ O ovom Protokolu može se pronaći dodatne informacije iz publikacije WIPO na internetskim stranicama: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/copyright/120/wipo_pub_120_1992_03.pdf (datum posjećenosti 16. 8. 2016. g.)

unija (tada još Europska zajednica) usvojivši Direktivu¹⁴ Vijeća 92/100/EEZ od 19. studenoga 1992. godine o pravu iznajmljivanja i pravu posudbe te određenim pravima srodnim autorskim pravima u području intelektualnog vlasništva¹⁵. Direktiva je zatim pročišćena i izmijenjena je verzija prihvaćena 24. studenog 1993. godine naziva Direktiva Vijeća 93/98/EEZ¹⁶. Sljedeća promjena Direktive dogodila se 2001. godine prema kojoj se stavlja izvan snage članak 7. iz Direktive 93/98/EEZ koji se odnosi na Pravo na umnožavanje. Nova direktiva se naziva Direktiva 2001/29/EZ¹⁷ i prevedena je na hrvatski kao Direktiva 2001/29/EZ o usklađivanju određenih aspekata autorskog i srodnih prava u informacijskom društvu¹⁸. Ovim pravnim aktom, utemeljeno je europsko zakonodavstvo na području prava reproduciranja u odnosu na različite korisnike, prava priopćavanja autorskog djela javnosti i prava stavljanja drugih predmeta zaštite na raspolaganje javnosti te prava distribucije.

Kao što možemo vidjeti iz Direktive¹⁹ zaštita autorskog prava uključuje: *isključivo pravo nadzora distribucije djela sadržanog u materijalnom predmetu. Prvom prodajom izvornika djela ili njegovih primjeraka u Zajednici od strane nositelja prava ili uz njegov pristanak iscrpljuje se pravo nadzora preprodaje tog predmeta u Zajednici. Zatim slijedi kako se to pravo ne bi trebalo iscrpiti u odnosu na izvornik ili na primjerke djela prodane izvan Zajednice od strane nositelja prava ili uz njegov pristanak. U drugom slučaju: prava autora na iznajmljivanje i posudbu utvrđena su Direktivom 92/100/EEZ. Pravo distribucije predviđeno ovom Direktivom ne dovodi u pitanje odredbe o pravu iznajmljivanja i pravu posudbe sadržane u poglavlju I. te Direktive (Direktiva 2001/29/EZ).* Dakako, Direktiva

¹⁴ Iz ove Direktive neću objasniti određena autorska prava - prava na iznajmljivanje i prava na posudbu, već je ova Direktiva ovdje naslovljena kako bi se što bolje prikazao povijesni pregled ovih zakonodavnih direktiva. Ova prava bit će objašnjena potonje uz Direktivu 2006/115/EZ.

¹⁵ Puni naziv direktive je Council Directive 92/100/EEZ of 19 November 1992 on rental right and lending right and on certain rights related to copyright in the field of intellectual property. Preuzeto s internetske stranice: <http://www.eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?qid=1471442449638&uri=CELEX:31992L0100> (datum posjećenosti 17. 8. 2016. g.)

¹⁶ Direktiva je pročišćena 29. listopada 1993, naziva Direktiva 93/98/EEZ. Više o preinakama vidjeti na internetskoj stranici: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:01992L0100-19931119&from=HR> (datum posjećenosti 17.8. 2016. g.)

¹⁷ Direktiva je pročišćena 22. svibnja 2001, naziva Direktiva 2001/29/EZ Europskog parlamenta i Europske komisije. Više o preinakama kroz povijesni pregled može se vidjeti na internetskoj stranici: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:01992L0100-20010622&from=HR> (datum posjećenosti 17. 8. 2016. g.)

¹⁸ Za više o Direktivi 2001/29/EZ provjeriti internetsku stranice: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001L0029&rid=2> (datum posjećenosti 17. 8. 2016. g.)

¹⁹ Preuzeto iz Direktive 2001/29/EZ Europskog parlamenta i Vijeća s internetske stranice: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001L0029&rid=2> (datum posjećenosti 17. 8. 2016.g.)

sadrži i naputak kako bi se: *radi usklađivanja s Ugovorom o izvedbama i fonogramima WIPO-a, direktive 92/100/EEZ i 93/98/EEZ trebalo bi izmijeniti.* No, Direktivom se i dalje ne utječe na odredbe koji se odnose na: (a) *pravnu zaštitu računalnih programa;* (b) *pravo iznajmljivanja, pravo posudbe i određena prava srodna autorskom pravu u području intelektualnog vlasništva;* (c) *autorsko i srodna prava primjenjiva na radiodifuzijsko emitiranje programa putem satelita i kabelsko reemitiranje;* (d) *rok trajanja zaštite autorskog prava i određenih srodnih prava;* (e) *pravnu zaštitu baza podataka.*

Direktivom 2001/29/EZ predložena je izmjena Direktive 92/100/EEZ i 93/98/EEZ s Ugovorima WIPO-a, kako bi se bolje definiralo pravo na iznajmljivanje i pravo posudbe djela te stvorilo bolji zakonodavni okvir. Donesena je nova Direktiva 2006/115/EZ o pravu iznajmljivanja i pravu posudbe te o određenim autorskom pravu srodnim pravima u području intelektualnog vlasništva (kodificirana verzija)²⁰. Tom Direktivom je stavljena izvan snage Direktiva 92/100/EEZ.

Upravo unutar Direktive 2006/115/EZ možemo objasniti pojmove iznajmljivanja i pojam posudbe, jer se u Direktivi naglašava kako je poželjno: *iz pojmova iznajmljivanje i posudba u smislu ove Direktive izuzeti određene oblike stavljanja na raspolaganje, kao što je na primjer, stavljanje na raspolaganje fonograma ili filmova s ciljem javnog izvođenja ili radiodifuzijskog emitiranja, stavljanje na raspolaganje s ciljem izlaganja na izložbi ili stavljanje na raspolaganje u svrhu referentne upotrebe na licu mjesta*²¹. Prema tome, *posudba u smislu ove Direktive ne bi smjela obuhvaćati stavljanje na raspolaganje koje se obavlja između ustanova koje su dostupne javnosti.* Ta prava mogu se dalje ograničiti tako da države članice predvide pravo iznajmljivanja i pravo posudbe samo određenim skupinama nositelja prava. Direktivom se treba uvesti rješenja koja autorima i umjetnicima izvođačima osiguravaju dobivanje primjerene naknade. Pravo na iznajmljivanje: *znači stavljanje na raspolaganje, u ograničenom razdoblju, radi ostvarivanja izravne ili neizravne imovinske ili komercijalne koristi;* dok pravo na posuđivanje *znači stavljanje na raspolaganje, u ograničenom razdoblju, bez ostvarivanja izravne ili neizravne imovinske ili komercijalne koristi, kada se provodi posredovanjem organizacija koje su dostupne javnosti;* navodi se u

²⁰Punog naziva Direktiva 2006/115/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 12. prosinca 2006. o pravu iznajmljivanja i pravu posudbe te o određenim autorskom pravu srodnim pravima u području intelektualnog vlasništva (kodificirana verzija) . Više o Direktivi vidjeti na internetskoj stranici: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006L0115&rid=1> (datum posjećenosti 17. 8. 2016. g.)

²¹ Preuzeto iz Direktive 2006/115/EZ s internetske stranice: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006L0115&rid=1> (datum posjećenosti 17. 8. 2016. g.)

Direktivi. Također su Direktivom definirani i nositelji prava te predmet prava iznajmljivanja i prava posudbe koji pripadaju: (a) autoru, u vezi s izvornikom i umnoženim primjerkom njegova djela; (b) umjetniku izvođaču, u vezi s fiksiranjem njegove izvedbe; (c) proizvođaču fonograma, u vezi s njegovim fonogramima; (d) proizvođaču prvog primjerka filma, u vezi s izvornikom i umnoženim primjercima njegova filma²². Ta prava se mogu prenositi, ustupati ili biti predmetom ugovorenih licencija; ali države članice moraju predvidjeti pravo odobravanja ili zabrane iznajmljivanja i posudbe izvornika ili umnoženih primjeraka autorskih djela i drugih predmeta zaštite. Članak 6. odnosi se na odstupanje od isključivog prava javne posudbe prema kojem: *države članice mogu odstupiti od isključivog prava javne posudbe (...), pod uvjetom da barem autori ostvaruju naknadu za takvu posudbu. Države članice same određuju visinu takve naknade uzimajući u obzir svoje kulturno promotivne ciljeve; no kada ne primjenjuju isključivo pravo posudbe: na fonograme, filmove i računalne programe, onda moraju uvesti naknadu, barem za autore*²³. Ukratko rečeno prema Direktivi, države Europske Unije moraju uvesti zakone koji pružaju pravo odobravanja ili zabrane iznajmljivanja i posuđivanja izvornika te umnoženih primjeraka autorskog djela; prema njoj određeni su nositelji tih prava, a to su autori: uključujući glavne redatelje filmova, umjetnike izvođače, proizvođače fonograma ili filmske producente. Opisana Direktiva također definira prestanak ili prijenos prava i postupanje u slučaju odstupanja od prava posudbe. Možemo vidjeti kako je ovom Direktivom ostavljen prostor u kojem bi se mogli detaljnije definirati prava koja se tiču javne posudbe.

Ova Direktiva je u okviru unošenja prava Unije u nacionalno zakonodavstvo uvrštena u zakonodavstvo Republike Hrvatske kroz Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima, te potonji Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima.

3.3. Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima Republike Hrvatske

Glavni ured za praćenje svih zadaća oko novih propisa i pravnih izmjena vezanih za autorska i srodna prava u Republici Hrvatskoj je Državni zavod za intelektualno vlasništvo. Unutar pravnog okvira Republika Hrvatska je izvršila usklađivanja u području intelektualnog vlasništva s europskom pravnom stečevinom. Nacionalno zakonodavstvo tako prepoznaje Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima i kasnije izmjene u Zakonu o izmjenama i dopunama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima (NN br 167/2003, 79/2007, 80/2011,

²² Direktiva 2006/115/EZ, članak 3.

²³ Direktiva 2006/115/EZ, čl. 6.

141/2013, 127/2014)²⁴ usklađene s pravnom stečevinom Europske unije prema navedenim Direktivama. Zakon propisuje i određuje autorska prava i srodna prava, te iz ovog Zakona²⁵ kratko ću predstaviti dijelove koji se tiču prava na posudbu i prava na javnu posudbu. Iz čl. 3: *javnim korištenjem autorskog djela smatra se svako korištenje autorskog djela i predmeta zaštite srodnih prava koje je pristupačno javnosti ili korištenje u prostoru koji je pristupačan pripadnicima javnosti, kao i omogućavanje pripadnicima javnosti pristupa autorskom djelu i predmetima srodnih prava u vrijeme i na mjestu koje sami odaberu*²⁶. Iz čl. 20.: *iznajmljivanje, po ovom Zakonu, označava davanje na korištenje izvornika ili primjeraka djela u ograničenom razdoblju, radi ostvarivanja izravne ili neizravne imovinske ili komercijalne koristi*²⁷. Dio Zakona koji se odnosi na priopćavanje autorskog djela javnosti čini čl. 21: *autor ima isključivo pravo priopćavanja autorskog djela javnosti. To pravo obuhvaća, osobito: (...)*

– *pravo javnog prenošenja, (...)*

– *pravo stavljanja na raspolaganje javnosti.*²⁸ Pravo stavljanja na raspolaganje javnosti u čl. 30. koji glasi: *pravo stavljanja na raspolaganje javnosti isključivo je pravo da se autorsko djelo priopći javnosti, bežično ili putem žica, na način koji pripadnicima javnosti omogućava pristup autorskom djelu s mjesta i u vrijeme koje sami odaberu*²⁹; uz pravo na naknadu za javnu posudbu koju također određuje ovaj Zakon u čl. 33.: *autor ima pravo na primjerenu naknadu, ako se izvornik ili primjerci njegova djela u pogledu kojih je dopuštena daljnja distribucija, posuđuju posredovanjem javnih knjižnica*³⁰. Prema ovom Zakonu posuđivanje se definira kao: *davanje na korištenje u ograničenom razdoblju, bez ostvarivanja izravne ili neizravne imovinske ili komercijalne koristi.*

²⁴ Nacionalno zakonodavstvo vezano za autorsko pravo i srodna prava prati Državni zavod za intelektualno vlasništvo, popis svih zakona možemo vidjeti na internetskoj stranici: <http://www.dziv.hr/hr/zakonodavstvo/nacionalno-zakonodavstvo/autorsko-pravo/> (datum posjećenosti 18. 8. 2016. g.)

²⁵ Sljedeći članci Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima preuzeti su s internetske stranice: http://www.dziv.hr/files/File/zastita/zakon_autorsko_HR.html (datum posjećenosti 18. 8. 2016. g.)

²⁶ Isto, članak 3.

²⁷ Isto, članak 20.

²⁸ Isto, članak 21.

²⁹ Isto, članak 30.

³⁰ Isto, članak 33.

Čl. 84. u važećem Zakonu o izmjenama i dopunama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima odnosi se na iznimku za knjižnice prema kojoj one mogu ispuniti zahtjev za dugoročnom zaštitom te glasi: *javni arhivi, javne knjižnice, muzeji (...) mogu iz vlastitog primjerka reproducirati autorsko djelo na bilo koju podlogu za potrebe očuvanja i osiguranja građe, tehničke obnove i popravljivanja građe, upravljanja zbirkom i ostale vlastite potrebe, ako pri tome ne ostvaruju izravnu ili neizravnu komercijalnu korist*³¹. Prikazom ovih prava navedena su sadržajna ograničenja autorskog prava koji mogu koristiti knjižnicama. Predstavljanjem ovih nacionalnih zakona možemo završiti dio koji se tiče zakonodavnog okvira autorskog prava i srodnih prava. U ovom dijelu rada mogli smo vidjeti kojim redoslijedom su pojedine institucije definirale prava na iznajmljivanje i pravo na posudbu. U sljedećem dijelu rada posvetit ću se predstavljanju rada institucija na unapređenju autorskih prava i srodnih prava vezanih za pitanja knjižničarske struke.

3.4. Međunarodni savez knjižničarskih društava i ustanova (IFLA)

IFLA-in stav o autorskim i srodnim pravima je kako prava moraju biti uravnotežena s potrebom društva za pristupom znanju. Mišljenje je IFLA-e kako se razvitkom novih tehnologija, dolazi do širenja autorskog i srodnog prava u nova područja što dovodi do većeg broja korištenja licencija.

3.4.1. Odbor za autorska prava i ostala pravna pitanja

Odbor za autorska prava i ostala pravna pitanja³² djeluje u sklopu IFLA-e. Odbor je osnovan kako bi savjetovao IFLA-u, koja zastupa knjižnice diljem svijeta, oko pitanja srodnih s autorskim pravima i intelektualnim vlasništvom. Odbor se sastoji od članova na volonterskoj bazi. Članovi su nominirani od nacionalnih knjižničnih organizacija a prošli saziv (2011. – 2015.) imao je članove iz 26 zemalja. Osim ovih članova, Odbor također savjetuje od mala skupina stručnih osoba o različitim pitanjima. Sukladno tome, Odbor prati aktivnosti Svjetske organizacije za intelektualno vlasništvo (WIPO) te predstavlja IFLA-u na njihovim

³¹ Članak 84. je preuzet iz Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima koji je dostupan na internetskoj stranici: <http://www.dziv.hr/hr/zakonodavstvo/nacionalno-zakonodavstvo/autorsko-pravo/> (datum posjećenosti 18. 8. 2016. g.)

³² Pojmovi su preuzeti sa službene stranice IFLA-e na: <http://www.ifla.org/about-the-committee-on-copyright-and-other-legal-matters> (datum posjećenosti 30.6. 2016. g)

sastancima, također prati aktivnosti Svjetske trgovinske organizacije³³ (WTO) te sudjeluje na radu Općeg sporazuma o trgovini uslugama (GATS), te usko radi s drugim regionalnim knjižničarskim organizacijama, kao što je to EBLIDA.

Neke od odgovornosti³⁴ Odbora jesu savjetovati IFLA-in Glavni odbor oko pitanja autorskih prava i intelektualnog vlasništva, ekonomskih i trgovinskih prepreka za stjecanje knjižnične građe, upravljanja internetom – zaštita podataka, privatnost i nadzor, ugovora o pretplati ili licencija, i o ostaloj vezanoj problematici. Druge odgovornosti se tiču praćenja stanja stvari vezanih za tekuće probleme vezane za autorska prava i promicanje svijesti o autorskim pravima koja utječu na knjižnice; podržati IFLA-inu politiku razvoja vezanu na problematiku autorskih prava s obzirom na aktivnosti stručnjaka iz Odbora; suradnja s IFLA-inim savjetodavnim odborima i stručnim jedinicama kojima pomoć Odbora može biti korisna; i na kraju suradnja s drugim međunarodnim i regionalnim organizacijama kako bi se unaprijedio stav i politika IFLA-e oko pitanja autorskih prava i intelektualnog vlasništva. Aktivnosti Odbora prikazane su na službenim stranicama³⁵ a većinom se tiču rada Odbora na područjima gdje se najviše ispituju autorska prava na međunarodnoj razini i na područjima gdje se uz pomoć knjižnica pokušava očuvati ravnoteža između korisničkih i autorskih prava.

Upoznali smo se ukratko s radom ovog Odbora kako bismo mogli predstaviti jedan dokument koji je Odbor predstavio 2016., a tiče se IFLA-inog stajališta o pravu javne posudbe. Ovaj je dokument objavilo Hrvatsko knjižničarsko društvo, a odobrila njegova Komisija za autorsko pravo i otvoren pristup. Dokument naziva IFLA-in Stav o pravu javne posudbe³⁶ pokazuje skeptičnost IFLA-e prema pravu javne posudbe. Prema uvodnom dijelu tog dokumenta, rad javnih knjižnica i informacijskih službi prepoznaje se također i u odgovarajućem uravnoteženju društvene potrebe za znanjem kao javnog interesa sa zakonskim i moralnim pravima nositelja autorskih prava. Prema tome, njihov rad će se prepoznati u činjenici poštivanja prava intelektualnog vlasništva autora, izvođača, nakladnika uz osiguravanje pristupa njihovim djelima korisnicima putem primjerice licencija, i sl. IFLA

³³ Pojmovi su preuzeti sa službene stranice Ministarstva na: [http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi/svjetska-trgovinska-organizacija-\(wto\)/](http://www.mvep.hr/hr/vanjska-politika/multilateralni-odnosi/svjetska-trgovinska-organizacija-(wto)/) (datum posjećenosti 30.6. 2016. g)

³⁴ Pojmovi su preuzeti sa službene stranice IFLA-e na: <http://www.ifla.org/node/5531> (datum posjećenosti 15. 7. 2016. g)

³⁵ Informacije preuzete s internetske stranice: <http://www.ifla.org/clm/activities> (datum posjećenosti 7. 7. 2016. g.)

³⁶ Prijevod dokumenta je dostupan na stranicama Hrvatskog knjižničarskog društva: http://www.hkdrustvo.hr/hr/obavijesti/odabrana_novost/798/ (datum posjećenosti 30. 8. 2016. g.)

ovim dokumentom također želi upozoriti kako i dalje razvojem tehnologija te širenjem autorskih i srodnih prava u nova područja i djelatnosti, postoji sve veća potreba za dodatnim objašnjenjem prava i iznimaka autorskog prava kako se u protivnom ne bi dogodio negativni utjecaj na krajnji rezultat što je napredak pojedinca ali i društva. IFLA konstatira da pojedine zemlje različito postupaju s pravom na posudbu. Jedan od njih se odnosi na pravo javne posudbe kao dijela autorskog prava. Nositelju prava se dopušta da odobri ili zabrani javnu posudbu zaštićenog djela u materijalnom obliku nakon što je rad distribuiran javnosti, a odobrenje javne posudbe može se dati putem licenciranja i plaćanjem naknade autorima putem organizacija za kolektivno ostvarivanje prava. Drugi postupak ponekad opisan kao pravo na javnu posudbu je „pravo na naknadu“ koje je također pravo autora (ne nužno i nositelja autorskog prava) na novčanu naknadu za javnu posudbu svojeg rada; tamo gdje su države odlučile dati „pravo na naknadu“ ona su podložne vlastitim kriterijima i zakonima koji ih reguliraju kao alternativu za pravo na javnu posudbu.

U vrijeme objave IFLA-inog Stava, pravo na javnu posudbu se odnosilo samo na tiskane knjige, i u nekim zemljama na zvučne knjige, dok se sada u nekim zemljama aktivno istražuje kako se može primijeniti na e-knjige i digitalne zvučne knjige. IFLA uviđa kako te dvije skupine za sada ne mogu imati automatski prijenos modela naknada za posudbu. IFLA-in Stav donosi neke od pravnih i logističkih prepreka. U modelima postoje razlike: u mnogim slučajevima licencije koje se sklapaju za e-knjige su ograničene na neko vremensko razdoblje, ili ograničenim brojem posudbe, i ako je licencija obnovljiva naknade će biti plaćene autorima, dok slučaj s tiskanim ili materijalnim zvučnim knjigama završava nakon početne kupnje i više nema plaćanja. U Europskoj uniji pravo na javnu posudbu uređeno je Direktivom, no Europski sud pravde je razmatrao primjenu Direktive o posudbi i na e-knjige nakon prijedloga Nizozemskog udruženja knjižnica predmeta C – 174/15. Sljedeći problemi se javljaju u izračunavanju posudbi e-knjige kao i primjeraka i naslova u fondu, jer neke podatke mogu imati samo dobavljači odnosno treća strana. Prema IFLA-inom stavu potrebno je razviti programe utvrđivanja naknade za javnu posudbu u čijem razvoju treba potpora poslovanja s komercijalnim dobavljačima.

3.4.2. IFLA-in Stav o pravu javne posudbe

IFLA je već utvrdila vrijednosti i načela koja se tiču slobodnog pristupa idejama, informacijama i slobodnog pristupa javno dostupnim knjižnicama i njihovog mjesta u nacionalnoj infrastrukturi i prava javne posudbe koji uključuju prema dokumentu: prihvaćanje načela slobodnog pristupa informacijama, idejama i djelima mašte i slobode izražavanja

navedena u čl. 19. Opće deklaracije UN-a o ljudskim pravima; uvjerenje da ljudima, zajednicama i organizacijama treba opći i jednak pristup informacijama; uvjerenje da visoko kvalitetne knjižnične i informacijske službe pomažu u jamčenju tog pristupa. Zatim se poziva na načelo UNESCO-ovog Manifesta za narodne knjižnice prema kojem je narodna knjižnica u načelu besplatna, a za nju je odgovorna lokalna i državna vlast. IFLA također „*vjeruje da posudba objavljene građe u knjižnicama ne smije biti ograničena zakonskim propisima, a da ugovorne odredbe ne smiju zapriječiti razumnu posudbu elektroničkih izvora u knjižnicama*“³⁷ prema stavovima izraženima već u dokumentu Ograničenja i izuzeci autorskih prava i srodnih prava u digitalnom okruženju. IFLA također napominje kako je važno da se sredstva za naknadu za javnu posudbu ne uzimaju iz sredstva knjižnica za nabavu građe, prema dokumentu Narodne knjižnice: IFLA-ine i UNESCO-ve smjernice za razvoj službi i usluga. U skladu sa svim činjenicama IFLA u ovom dokumentu izražava stav, prema kojem ona nije sklona „pravu na javnu posudbu“ jer može ugroziti slobodan pristup službama i uslugama javno dostupnih knjižnica koje su ljudsko pravo građana, IFLA se zalaže prema tome za slobodan pristup informacijama. Za IFLA-u javna posudba je bitna za kulturu i obrazovanje te treba biti slobodno dostupna svima. Smatra kako je javni interes da se javna posudba ne ograničava zakonskim ili ugovornim odredbama poput licenciranja. Osim Direktive Europske unije ne postoji neki multilateralni ugovor koji traži uvođenje naknade za javnu posudbu, a odluku o uvođenju naknade treba zasnovati na domaćim okolnostima, tj. IFLA se zalaže da uvođenje prava na naknadu za javnu posudbu nema za posljedicu trošak za korisnika koji traži informaciju u javno dostupnim knjižnicama.

IFLA također u ovom dokumentu predstavlja preporuke o uvođenju ili modificiranju sustava prava javne posudbe, u kojem iznosi stav o načinu financiranja prema kojemu korištenje djela za referentne svrhe ili njihova posudba u narodnim knjižnicama moraju ostati besplatni, trošak naknade za javnu posudbu ne ni smio ići nauštrb kvalitete i opsega usluga koje nude javno dostupne knjižnice. Prema tome, IFLA preporuča kako sredstva za uspostavu i održavanje sustava prava javne posudbe ne smiju dolaziti iz knjižničnih proračuna, već ih država treba zasebno osigurati. IFLA nikako ne zaboravlja zemlje u razvoju, gdje daje preporuku kako se pravo posudbe treba otkloniti u situaciji kada si zemlja ne može priuštiti financiranje prava javne posudbe, te da tada ne preusmjeri u njega sredstva namijenjena

³⁷ Prema IFLA-in Stav o pravu javne posudbe, za više informacija na internetskoj stranici:

http://www.hkdrustvo.hr/hr/obavijesti/odabrana_novost/798/ (datum posjećenosti 30. 8. 2016. g.)

financiranju osnovnih javnih službi. Također i u situacijama gdje zemlje u razvoju imaju nisku stopu pismenosti ili slabu čitalačku kulturu, jer bi takvo preusmjerenje moglo smanjiti dostupna sredstva za izvore ili tehnologiju za povećanje stope pismenosti, te ne treba uspostavljati pravo u zemljama koje Svjetska banka ne smatra zemljama s visokim ili srednjim prihodom. Preporuke su IFLA-e kod uvođenja pravnog okvira sustava prava javne posudbe da se to pravo uvede kao program podrške kulturi ili kao pravo na naknadu u skladu s vlastitim zakonskim propisima. Stav je IFLA-e kako u uvođenju novog sustava knjižničari trebaju snažno zastupati javni interes kako bi osigurali da on doista koristi autorima, ali i da ne umanjuje pristup informacijama za javnost. Kako je za sada jedina nadnacionalna definicija prava na javnu posudbu u Direktivi 2006/115/EEZ, IFLA savjetuje kako se daljnje zakonske propise treba pažljivo sročiti, te kako knjižničari trebaju lobirati i osigurati da zajedno s nositeljima prava budu od samog početka pitani o predloženim zakonskim propisima i samom procesu njihova uvođenja.

3.5. Europski ured za knjižnične, informacijske i dokumentacijske udruge (EBLIDA)

Europski ured za knjižnične, informacijske i dokumentacijske udruge skraćenog naziva EBLIDA³⁸ je neovisno krovno udruženje nacionalnih knjižničnih, informacijskih, dokumentacijskih i arhivskih udruga te ustanova u Europi. Jedan od EBLIDA-in glavnih zadataka je *da zagovara knjižnice i da radi na stvaranju za njih povoljnih političkih i zakonodavnih uvjeta*³⁹. U tom svijetlu EBLIDA objavljuje već 2012. dokument *Europske knjižnice i izazovi e-nakladništva*⁴⁰ u kojem kaže da tadašnji pravni okvir knjižnica otežava pružanje bitnih usluga za društvo u digitalnom dobu, što se također odražava i na razvoj tržišta e-knjiga. Prema tom dokumentu, budući da je e-posudba usluga, pojam iscrpljenja ne može se primijeniti i knjižnica može jedino nabaviti digitalni objekt građu, e-knjigu ili e-časopis, potpisujući licenciju s autorom ili drugim nositeljem prava, a posljedica je da o nabavnoj politici umjesto knjižnice odlučuje nakladnik – što EBLIDA smatra neprihvatljivim,

³⁸ Informacije vezane za rad EBLIDA-e preuzete s internetske stranice: <http://www.eblida.org/activities/advocacy-and-lobbying-for-libraries-in-europe.html> (datum posjećenosti 21. 8. 2016. g.)

³⁹ Informacije o zadacima knjižnice preuzete iz rada Aleksandre Horvat naslova EBLIDA. Preuzeto s internetske stranice: <http://hkdrustvo.hr/hkdnovosti/clanak/763> (datum posjećenosti 22. 8. 2016. g.)

⁴⁰ Rad *Europske knjižnice i izazovi e-nakladništva* je prevedena na hrvatski jezik i dostupna na internetskoj stranici: http://www.eblida.org/Special%20Events/HR_Europske-knji%C5%BEnice-i-izazovi-e-nakladni%C5%A1tva.pdf (datum posjećenosti 21. 8. 2016. g.)

te predlaže revidiranje sustava autorskih prava za e-knjige, e-posudbu i e-sadržaje. Iste godine EBLIDA objavljuje *Ključna načela za nabavu i pristup e-knjigama za knjižnice*⁴¹ u kojem daje 6 ključnih načela kojima se kao krajnji cilj omogućuje korisniku pristup e-knjigama. Prvo načelo tiče se *nabave*: 1. Svi naslovi e-knjiga dostupni za prodaju u javnosti trebali bi biti na raspolaganju i knjižnici za nabavu i pristup; 2. Svi naslovi e-knjiga trebaju biti dostupni knjižnicama u vrijeme objavljivanja; 3. Nakladnici bi trebali dostaviti e-knjige u interoperabilnim formatima. Drugo načelo objašnjava *pristup* kroz sljedeće točke: 1. Knjižnicama treba dozvoliti da učine dostupnom korisniku nabavljenu ili licenciranu e-knjigu za ograničeno vremensko razdoblje; 2. Trebalo bi omogućiti korištenje istog naslova e-knjige istovremeno; 3. Registrirani korisnici bi trebali imati mogućnost preuzimanja (*download*) e-knjige u knjižnicama ili putem udaljenog pristupa uz provjeru autentičnosti sustava; 4. Licencije bi trebale imati opciju koja omogućuje međuknjižničnu posudbu; 5. Nakladnici i knjižnice bi trebali surađivati kako bi pronašli rješenje za proizvodnju i isporuku alternativnih formata za osobe s invaliditetom. Treće načelo objašnjava *kontinuirani pristup i dugoročno očuvanje* te se tiče pravila za pohranu: 1. Knjižnica bi trebala imati mogućnosti trajne pohrane i korištenja e-knjige; 2. Knjižnice koje imaju ovlasti za pohranu e-knjiga, trebale bi imati pravo na prijenos, u slučaju tehnološke promjene, e-knjige na novu platformu za korištenje; 3. Ako knjižnica odabere trajnu pohranu i korištenje trebala bi imati dozvolu za neograničen pristup e-knjigama nakon što je iscrpljeno pravo distribucije; 4. Licencija za e-knjige ne bi smjele nadjačati zakonske odredbe koje se tiču ulaska rada u javnu domenu. Četvrto načelo se tiče *dostupnosti metapodataka*: 1. Isporukom e-knjige trebalo bi uključiti i potrebne metapodatke; 2. Knjižnicama bi trebalo omogućiti korištenje metapodataka za potrebe njihovog kataloga; 3. Trebalo bi omogućiti povezivanje metapodataka e-knjige s ostalim relevantnim metapodacima. Peto načelo ovog dokumenta tiče se *cijene*: 1. Cijena e-knjige ne bi trebala prekoračiti cijenu tiskane verzije istog naslova e-knjige; 2. Cijena e-knjige bi trebala biti smanjena proporcionalno godini objave izdanja. Šesto načelo tiče se *povjerljivosti podataka*: 1. Osobni podaci korisnika trebaju biti obrađeni samo od knjižnice u skladu s propisima o zaštiti podataka koji se primjenjuju u knjižnici; 2. Osobni podaci korisnika i podaci o korisniku trebaju biti brisani samo u skladu s propisima o zaštiti podataka koji se primjenjuju u knjižnici; 3. Nakladnik ili davatelj usluga ne smije dozvoliti pristup trećim

⁴¹ Načela su predstavljena iz rada *Key Principles on the acquisition of and access to E-books by libraries*. Preuzeto s internetske stranice: http://www.eblida.org/Special%20Events/Key-principles-acquisition-eBooks-November2012/GB_English%20Version%20Key%20Principles.pdf (datum posjećenosti 22. 8. 2016. g.)

stranama podacima o korisniku bez pristanka knjižnice. Dokument označuje značajan pomak na definiranju novog projekta vezanog uz korištenje e-knjiga u knjižnicama.

3.5.1. Pravo na e-čitanje

Drugi važan projekt EBLIDA-e *Pravo na e-čitanje – ozakonimo ga!* 2013. također je pripremljen i preveden kao *Pravo na e-čitanje*⁴² za potrebe hrvatskih knjižnica. Naglasak ovog dokumenta je na rečenici: *Europski građani imaju pravo na e-čitanje!* Korisnicima javnih knjižnica bi se donošenjem osuvremenjenog zakonskog okvira za reguliranje autorskog i srodnih prava omogućilo zakonito korištenje i čitanje e-knjiga putem knjižnica. Iz dokumenta saznajemo koje korake knjižnica čini: kada se iscrpi pravo distribucije nakon prve prodaje, knjižnica primjerke može kupiti od knjižara te ih posuđivati korisnicima knjižnice i ti postupci nisu u sukobu s pravima autora ili drugih nositelja prava. Zatim u tumačenju autorskog prava, nakladnici tvrde kako je e-posudba usluga na koju se načelo iscrpljenja prava distribucije ne odnosi, te prema njima nositelji autorskog i srodnih prava slobodno odlučuju hoće li dopustiti pristup nekom određenom djelu, te određuju uvjete tog pristupa. Prema ovom tumačenju digitalne zbirke u knjižnicama određivali bi prvenstveno nakladnici, ne knjižničari. To tumačenje se, u ovom dokumentu, smatra neprihvatljivom promjenom da o politici izgradnje zbirke u knjižnicama odlučuju nakladnici, a knjižnice ne mogu više jamčiti slobodan pristup sadržajima. Nesigurnost u pravnom pogledu, prilikom usluga korištenja e-knjiga onemogućuje rad knjižnica i svih uključenih u ovaj proces, te EBLIDA poziva Europsku komisiju da izradi jasan zakonski okvir koji bi omogućio knjižnicama da nabavljaju i korisnicima da posuđuju e-knjige uz odgovarajuće naknade autorima i drugim nositeljima prava. U sljedećim godinama nastavljeni su započeti radovi oko kampanje⁴³ *Pravo na e-čitanje* te EBLIDA poziva knjižnice kako bi apelirale na svoje korisnike na potpisivanje peticije za pravo na e-čitanje, u nadi kako će prikupiti milijun potpisa. U ožujku 2014. godine EBLIDA i Europska unija održale su javnu raspravu oko autorskih prava i srodnih prava⁴⁴ u kojem se poziva Europsku uniju na uspostavu okvira „pravo na e-posudbu“ za knjižnice kako

⁴² Tekst je preveden na hrvatski jezik i može se pronaći na internetskoj stranici:

http://www.eblida.org/News/The-right-to-e-read_hr.pdf (datum posjećenosti 21. 8. 2016. g.)

⁴³ Informacije o projektu su preuzete iz rada Mišetić, M. i Raos, N. *Godišnja skupština i konferencija EBLIDA-NAPLE*. Cijeli sadržaj rada dostupan je na internetskoj stranici: <http://hkdrustvo.hr/hkdnovosti/clanak/964> (datum posjećenosti 22. 8. 2016. g.)

⁴⁴ Za više informacija o ovoj javnoj raspravi vidi na internetskoj stranici:

http://www.eblida.org/News/2014/EBLIDA_response_to_Public_Consultation_on_EU_Copyright_rules.pdf (datum posjećenosti 22. 8. 2016. g.)

bi se uspostavilo „pravo na e-čitanje“ korisnika knjižnica, i preradu postojećeg prava na javnu posudbu u kojem bi se obuhvatilo i digitalno posuđivanje (e-posudba) autorskog djela uz odgovarajuće naknade autorima.

3.5.2. Ususret modernom europskom okviru za autorska prava

Europska unija i dalje ulaže napore kako bi uspjela ostvariti toliko traženi zakonodavni okvir vezan uz modernizaciju autorskih i srodnih prava. Put prema tome otvoren je dokumentom *Komunikacija Komisije Europskom parlamentu, Vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru regija Strategija jedinstvenog digitalnog tržišta za Europu*⁴⁵ koja nudi novi nacrt jedinstvenog digitalnog tržišta koje će omogućiti potrošačima i tvrtkama da u potpunosti iskoriste mogućnosti koje nude internet i digitalne tehnologije. Završna verzija je prihvaćena 6. svibnja 2015, u kojoj se utvrđuje 10 prioritetnih politika Europske komisije kroz 16 aktivnosti, među kojima možemo pronaći i potrebu za suvremenim autorskim pravima prilagođenim europskim potrebama, koje Komisija želi završiti do kraja 2016. godine. Navedena Komunikacija Komisije Europskom parlamentu usvojena je *Rezolucijom Europskog parlamenta o aktu „Prema jedinstvenom digitalnom tržištu“*⁴⁶ i *Rezolucijom Europskog parlamenta o provedbi Direktive 2001/29/EZ i Vijeća o usklađivanju određenih aspekata autorskog i srodnih prava u informacijskom društvu*⁴⁷. Rezolucija o provedbi Direktive 2001/29/EZ u svojem članku 53. prepoznaje: *važnost knjižnica u pogledu pristupa znanju i poziva Komisiju na procjenu donošenja iznimke kojom bi se javnim i istraživačkim knjižnicama omogućilo da u skladu sa zakonom internetskim ili knjižničnim mrežama javnosti u svrhu osobnog korištenja na određeni rok posuđuju djela u digitalnom obliku kako bi mogle učinkovito i na ažuriran način ispunjavati svoju dužnost od javnog interesa za širenjem znanja; preporuča da se autorima u skladu s nacionalnim teritorijalnim ograničenjima treba omogućiti pravedna naknada za elektroničku, kao i za fizičku posudbu*

⁴⁵ Cijeli tekst navedene Komunikacije može se pronaći na internetskoj stranici: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/LSU/?uri=CELEX:52015DC0192&qid=1471878549761> (datum posjećenosti 22. 8. 2016. g.)

⁴⁶ Cijeli tekst *Rezolucije Europskog parlamenta od 19. siječnja 2016. o aktu „Prema jedinstvenom digitalnom tržištu“* (2015/2147(INI)) vidi na internetskoj stranici: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P8-TA-2016-0009&language=HR> (datum posjećenosti 22. 8. 2016. g.)

⁴⁷ Cijeli tekst *Rezolucije Europskog parlamenta od 9. srpnja 2015. o provedbi Direktive 2001/29/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 22. svibnja 2001. o usklađivanju određenih aspekata autorskog i srodnih prava u informacijskom društvu* (2014/2256(INI)) vidi na internetskoj stranici: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2015-0273+0+DOC+XML+V0//HR> (datum posjećenosti 22. 8. 2016. g.)

njihovih knjiga⁴⁸. Zatim kroz članak 54. ove Rezolucije: *poziva Komisiju na procjenu donošenja iznimke kojom bi se knjižnicama omogućila digitalizacija sadržaja u svrhe pretraživanja, katalogiziranja i arhiviranja*⁴⁹. Ove Rezolucije još uvijek imaju samo savjetodavnu ulogu, no u njima je izražena potreba za daljnjim raspravama koje će dovesti do stvaranja novog zakona o iznimkama.

Dakako u ovom kontekstu treba pojasniti *Komunikaciju Komisije Europskom parlamentu, Vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija Ususret modernom europskom okviru za autorska prava*⁵⁰ koja je trenutno u postupku te se očekuju daljnje rasprave. Već je mnogo učinjeno na zakonodavnoj razini u strategiji jedinstvenog digitalnog tržišta, a cilj koji se ovom Komunikacijom nastoji postići tiče se modernizacije propisa Europske unije o autorskim i srodnim pravima, ali također i prilagodbe iznimaka u digitalnim i prekograničnim okruženjima. U ovoj Komunikaciji prepoznali su problem iznimka u zakonodavstvu: *kojom se dopušta knjižnicama i ostalim institucijama konzultiranje djela na zaslonu u svrhu istraživanja i privatnog izučavanja primjenjuje se samo na terminale u fizičkim prostorima knjižnica, čime se ne uzimaju u obzir današnje tehnološke mogućnosti konzultiranja na daljinu. Zatim iznimka koja se odnosi na aktivnosti očuvanja koje provode institucije kulturne baštine, posebno zato što države članice kada provode iznimke na nacionalnoj razini često ne uzimaju u obzir digitalne formate*⁵¹. Kao rješenje tih problema preporučuje se: *podržavanje, u zatvorenim elektroničkim mrežama, konzultiranja na daljinu djela koja se nalaze u knjižnicama namijenjenima za istraživanje i sveučilišnim knjižnicama ili drugim relevantnim institucijama za istraživanje i privatno izučavanje*⁵². Naravno, kako sam već spomenuo, Komunikacija će se u jeseni 2016. ponovno vratiti na dnevni red Europskog parlamenta.

⁴⁸ Isto. Članak 53.

⁴⁹ Isto. Članak 54.

⁵⁰ Cijeli tekst *Komunikacije Komisije Europskom parlamentu, Vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija Ususret modernom europskom okviru za autorska prava* vidi na internetskoj stranici: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?qid=1471880666042&uri=CELEX:52015DC0626> (datum posjećenosti 22. 8. 2016. g)

⁵¹ Isto.

⁵² Isto.

4. Modeli e-posudbe javnih knjižnica

Susret Radne skupine CULT Committe workshop u Europskom parlamentu 20. lipnja 2016. godine na temu e-posudba: izazovi i mogućnosti, završio je prezentacijom koju je vodio Dan Mount, stručnjak za digitalno i internetsko pravo, javnosti već poznat po radu *Prikaz modela e-posudbe javno dostupnih knjižnica*⁵³. Njegov rad je sufinancirala i pokrenula Europska unija kako bi započela rad i raspravu na već spomenutoj Komunikaciji Ususret modernom europskom okviru za autorska prava. U nastavku ovog rada ukratko ću prikazati njegov rad.

4.1. Modeli e-posudbe u Prikazu modela e-posudbe javno dostupnih knjižnica Dana Mounta

Prikaz modela e-posudbe javno dostupnih knjižnica Dana Mounta objavljen u prosincu 2014. iscrpan je istraživački rad u kojem autor prikazuje razvoj modela e-posudbe na području Europe i Sjeverne Amerike. U dublju analizu prema regijama opisanima u ovom radu nećemo ići, već ćemo predstaviti samo modele e-posudbe. Prije samog predstavljanja modela e-posudbe, Mount nudi prikaz mogućih poslovnih platformi na kojima se može vršiti model e-posudbe. Navodi zapravo 4 poslovna modela prema kojima knjižnica najbolje može iskoristiti mogućnosti e-knjiga. Prvi model su *platforme kojima upravljaju knjižnice za smještaj i upravljanje vlastitog digitalnog sadržaja*; drugi model su *platforme kojima upravljaju knjižnice za agregiranje*⁵⁴ *višestrukih izvora digitalnih sadržaja ostvarenih licencijama*; dok je treći model *platforme kojom upravlja treća strana* koja nudi jednu od prije opisanih mogućnosti, i četvrti model *licencija otvorena od strane knjižnice u dogovoru s nakladnicima, autorima ili agregatora*. Zaključak koji Mount nudi tiče se pretpostavke kako se odabir platforme najčešće odvija putem dijaloga i dogovora između knjižnica i nakladnika (Mount, 2014: 93). Drugi osnovni dio prikaza tiče se modela e-posudbe. Model *licencije za samo jednog korisnika* je prvi koji Mount pojašnjava kao model koji je najbliži samoj tradicionalnoj posudbi tiskanog primjerka jer dozvoljava pojedinačan pristup kopiji knjige u

⁵³ Njegov cijeli istraživački rad naslova *Prikaz modela e-posudbe javno dostupnih knjižnica* vidi na internetskoj stranici: <http://www.lmba.lt/sites/default/files/Rapporten-Public-Library-e-Lending-Models.pdf> (datum posjećenosti 22. 8. 2016. g.)

⁵⁴ „Pojam agregacija e-knjiga – kao radnja određena je da pomogne autorima i nakladnicima da dođu do tržišta, odnosi se na aktivnosti usmjerena na distribuciju sadržaja na jednu ili više platformi. Međutim, termin se također koristi i u knjižničarstvu te znači, sposobnost davatelja usluga da agregiraju sadržaj iz više nakladnika za potrebe knjižnice“ (Jakopec; 2015:32). O ovoj temi vidjeti: *Agregatori elektroničkih knjiga: nove usluge u elektroničkom nakladništvu* na internetskoj stranici: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=210044

bilo kojem vremenskom razdoblju. Drugi je model *hibridne licencije* koji je za Mounta model e-posudbe koji kombinira licenciju za samo jednog korisnika s drugim oblicima licencija. Tipični primjer za Mounta je početni popis licencije za samo jednog korisnika, dok će istovremeno nuditi licencije za više korisnika za starije naslove zbirke, ali i ponekad licencije za neograničeno korištenje određenih naslova, često u javnoj domeni ili sadržaja objavljenih od samih knjižnica. Treći model koji Mount predstavlja je model *plaćanje prema posudbi/simultano korištenje*. Jedna od važnih prednosti ovog modela kako zaključuje Mount je što korisnik može odmah pristupiti sadržaju uspoređujući to s korištenjem tiskanog primjerka, prema kojem je negativna strana ako se primjerak nalazi u rukama drugog korisnika treba pričekati njegov fizički povratak u knjižnicu, usto mogu postojati i liste čekanja pojedinih naslova. Ovom modelu e-posudbe tako neće biti potrebno limitiranje broja posudba poput licencije za samo jednog korisnika pa se tako čini pristupačnijim korisnicima. Razvitkom platforma kojima upravlja knjižnica omogućuje se *model posudbe kojim upravlja knjižnica*, prema kojemu su e-knjige smještene i korištene direktno na serverima knjižnica što nudi veći opseg osiguranja vlasništva. Prema Mountu za knjižnicu tu su prednosti poput digitalnog vlasništva nasuprot vlasništva komercijalnih nakladnika, lakše se integriraju u sustave za agregiranje, dok su neki od nedostataka troškovi održavanja i logistike, prema tome je potreban neki način financijske potpore. Naravno postoje i mnoge neintegrirane komercijalne platforme koje nude uz posudbu također i kupovinu e-knjige.

Iz ovog opsežnog rada, koji prelazi granice kontinenata, teži se obuhvatiti sve modele e-posudbe. Postoje različiti oblici posudbe e-knjiga koji često počivaju na dijalogu i komunikaciji knjižnica i nakladnika, te prema tom dogovoru nastaju pravila. Mount zaključuje kako je još prerano reći koji model prevladava, koji će se modeli prestati koristiti no ne treba prestati sakupljati podatke i uzorke ponašanja koji će bolje razjasniti vezu između e-posudbe i kupovine e-knjiga.

4.2. Modeli e-posudbe prema IFLA-i

Prema dokumentu IFLA-e iz 2012, kojemu slijedi izmjena iz 2014.⁵⁵, a koji se tiče e-posudbe, ona se definira kao privremena posudba e-knjige od strane knjižnice za svojeg korisnika za korištenje izvan prostorija knjižnice, ili unutar prema želji korisnika. Ono za

⁵⁵ Više o modelima koje spominje IFLA vidi na internetskoj stranici: <http://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/e-lending/documents/ifla-elending-background-paper-aug-2014-rev.pdf> (datum posjećenosti 30. 8. 2016. g.)

IFLA-u također uključuje: uvjete pod kojima se e-knjiga posuđuje, a njih određuju kupoprodajni ugovori, licencije ili sama knjižnica, uključujući broj istovremenih korisnika, vrijeme posudbe i sl.; e-knjiga može biti dostavljena direktno na čitateljev uređaj od prodavatelja, nakladnika, ili servera knjižnice. IFLA u ovom dokumentu također predstavlja i modele licencija e-knjiga: višekorisnički pristup/ograničeno vrijeme; pristup za samo jednog korisnika/stalno trajanje; pristup za samo jednog korisnika/ograničeno vrijeme; pristup za samo jednog korisnika/ograničeno korištenje. Opširnije, prvi model licencije omogućuje više istovremenih korisnika za fiksnu licenciju. Ovaj način je primjenjiv i kod modela licencije *plaćanje prema posudbi* prema kojoj su nakladnici dogovorili određenu naknadu za preuzimanje (*download*) e-knjige. Drugi model ograničava upotrebu određenog sadržaja na pojedinačnog korisnika i označava jednokratnu kupnju bez potrebe za naknadnim plaćanjima. Treći model predstavlja ograničenu upotrebu određenog sadržaja za pojedinačnog korisnika i zahtjeva od knjižnice obnavljanje licencije kada one isteknu ili knjižnica gubi pristup. Treći model ograničava upotrebu određenog sadržaja na pojedinačnog korisnika i ograničava dostupnost do određenog broja posudbi.

4.3. Dugoročna zaštita e-knjige

Ne možemo poreći postojanje e-knjiga, kao ni e-sadržaja u našoj blizini i uskoro će se svaki pojedinac prije ili kasnije morati susresti s njima. Neka od pitanja koja su ovim radom bila obuhvaćena nisu i dalje potpuno jasna, kao što je na primjer pitanje o zakonskoj posudbi elektronički oblikovanih djela. No, mogli smo vidjeti kako se oko ovog pitanja vodila/vodi se rasprava te se može očekivati neko rješenje. Nikako se iz vida ne smije izostaviti ni poznavanje autorskih prava i srodnih prava kako bi se što lakše pronašlo zakonodavno rješenje. U nastavku razgovora o e-knjizi, poslužit će nam članak Maje Krtalić i Damira Hasenaya naslova *Dugoročna dostupnost e-knjiga: izazovi, prepreke, odgovornost*⁵⁶ koji će nam otvoriti novu temu vezanu uz problematiku vezane za dugoročnu zaštitu e-knjige. Autori postavljaju temeljno pitanje: tko je odgovoran za dugoročnu pohranu e-knjiga? Naravno, ulogu u odgovoru na ovo pitanje imaju nakladnici, kao i knjižničari, stoga bi se tim pitanjem trebali susresti političari, ali i pojedinci. Autori izdvajaju aspekte dugoročne zaštite e-knjiga koji se tiču strateških i teorijskih, ekonomskih i pravnih, edukativnih, tehničkih, kulturalnih i socioloških pitanja. Upravo u poznavanju ekonomskih i pravnih komponenata temelji se

⁵⁶ Cijeli tekst može se vidjeti na internetskoj stranici:

http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=210050 (datum posjećenosti 17. 9. 2016. g.)

proces dugoročne zaštite, jer u modificiranju autorskih prava i stvaranju iznimaka, ističu autori, leži pravna mogućnost dugoročne pohrane. Dakako, iz vida se ne smije izostaviti i zakon pojedinih država, poput Norveške, o dostavi svih oblika sadržaja obaveznog primjerka, koji je također jednim od mogućih modela dugoročne zaštite. Nakon što se zadovolje sve tehničke, zatim pravne i ekonomske komponente, odlučujuće su one koje se tiču izbora onoga što treba zaštititi.

5. Pojam e-čitanje

Pojam e-čitanja već se koristio u EBLIDA-oj kampanji u kojoj se poziva na ozakonjenje posudbe e-knjiga u knjižnicama. Prema Živković uz pojam e-knjige nužno se veže i pojam e-čitanje, a postojanje društvenih mreža i elektroničkih izdanja dovelo je do nastanka pojma društveno e-čitanje u kojemu se polazi od pretpostavke da se putem društvene mreže može utjecati na način čitanja i na sam izbor naslova (prema Živković; 2012: 111).

Meta Grosman u poglavlju *Čitanje elektronički oblikovanih tekstova* u knjizi *U obranu čitanja: čitatelj i književnost u 21. stoljeću*, osim važnih pojmova za suvremenu nastavu čitanja, uvodi pojam višeslojne pismenosti (*multiliteracy*). Spajajući tako višeslojnu pismenost uz razvoj novog nelinearnog načina čitanja i novog načina interakcije s tekstovima. Nelinearni način čitanja je potreban kako bi se uspješno čitali razni oblici elektroničkih odnosno digitalnih tekstova u novim oblicima sporazumijevanja i raznim žanrovima elektroničke književnosti. Autorica uspoređuje nelinearno čitanje u odnosu na linearno čitanje tiskanih tekstova *od riječi do riječi, od rečenice do rečenice, od retka do retka, od prve do posljednje stranice, (...), slijeva nadesno* (Grosman; 2010, 263); kako nelinearno čitanje nema unaprijed određen redoslijed, nego predstavlja mrežu mogućnosti koje čitatelj može aktivirati na različite načine ili upotrebom elektroničke tehnologije. Upravo iz tog razloga, prema Grosman, tekst se može početi čitati na bilo kojem mjestu, a kad se prestane čitati to za čitatelja znači kraj teksta. Zato možemo zaključiti kako nelinearni način čitanja elektroničkih tekstova stavlja značenje djela u potpunosti u ruke čitatelja, čija će se upornost razviti dodatnim značenjima teksta.

5.1. Hipertekst (hypertext) – osnovni oblik elektroničkog teksta

Osnovna značajka hiperteksta, prema Grosman, teksta kojeg vidimo na zaslonu računala – je to da čitatelju nudi, zajedno s drugom vizualnom građom poput fotografija i sl., blokove teksta. Autorica navodi i druge važne značajke poput brojnih mogućnosti veza ili

linkova (*link*), pomoću kojih čitatelj sam povezuje ponuđene leksičke segmente međusobno i s drugim sastavnicama cjeline, određujući sam njihov redoslijed. Najvažnija karakteristika hiperteksta je sustav povezivanja pomoću linkova, Grosman navodi kako čitatelj sam odlučuje o vezama te samostalno odabire *blokove teksta i/ili vizualnu građu, te da potom izborom različitih veza/linkova odredi o redoslijedu odabranih blokova teksta i drugih sastavnica* (Grosman; 2010, 264). Prema tome, svaki čitatelj će doživjeti vlastito čitateljsko iskustvo iz različite građe koju je ponudio autor iako ta građa uvijek sadrži samo posebno određene sastavnice.

5.2.Promjena tehnologija, oblika naracije i stvaranje virtualnih zajednica

Promjena tehnologija pisanja, grubo rečeno, tiče se tri velike promjene: prijelaz iz usmene u pismenu kulturu, rukopisna tradicija prelazi u tradiciju tiskarskog stroja, tiskarski stroj prelazi u digitalno okruženje. Teorija transformativnih tehnologija je prva pokušala analizirati povijesna dostignuća kako bi govorila o mijenama tehnologije pisanja, o ovoj promjeni govori Katarina Peović Vuković *Književnost i tehnologija novih medija*⁵⁷ iz 2004. Autorica izdvaja razmišljanje Michaela Heima koji promatra fenomen suvremene revolucije pisanja kroz tri dijela duhovnog poretka: kao *manipulaciju, oblikovanje i povezivanje*. Za elektronički tekst *manipulacija* će značiti manipulacija simbolima, zbog čega dolazi do automatizacije pisanja – koja teži potpunoj kontroli. Heim kada kaže *oblikovanje* autorskih misli u elektroničkom okruženju smatra kako su potaknute automatizacijom, realiziraju se povećanjem akronima i formula u elektroničkom pisanju. Za njega *povezivanje* tekstova u elektroničkom okruženju čini mrežu teksta, koje zatim dodaje intertekstualno spajanje kroz citiranje ili fusnote koje je postalo tehnički jednostavnije, no Peović Vuković izdvaja činjenicu kako je Heim zanemario dostupnost teksta, ali i pitanja vezana uz autorska prava, prava objavljivanja, mijenjanja i vezanja na tuđi tekst. Umrežavanje na globalnoj razini će dovesti do novih tipova društvenih zajednica, pa Heim izdvaja mjesta (poput mailing liste, chatova, Facebook aplikacije, pa i aplikacije za instant dopisivanje) koja su žarišta novonastalih virtualnih zajednica. Pisanje na tim platformama može biti trajno zabilježeno, javno vidljivo, lišeno privatnosti, za razliku od čitanja i pisanja u doba tiska. Ovo novo područje zanimljivo je kao istraživačko mjesto za mnoge društvene, sociološke znanosti.

⁵⁷ Više o radu Peović Vuković vidjeti na internetskoj stranici: https://bib.irb.hr/datoteka/359849.knjizevnost_i_tehnologija_novih_medija.pdf (datum posjećenosti 31. 8. 2016. g.)

*Promjena paradigme čitanja u doba e-knjige*⁵⁸ autorice Vite Mozuraité ističe kako je mogućnost primanja informacija na različite načine u isto vrijeme i nagli razvoj informacijske te komunikacijske tehnologije utjecao i na psihologiju čitanja.

5.3. Konačno o e-čitatelju

Pitanje koje postavlja Antoine Compagnon u poglavlju o čitatelju u knjizi *Demon teorije* je kakvu slobodu tekst ostavlja čitatelju. Pitanje se odnosi također na međudjelovanje teksta i čitatelja, prema tome možemo ga preinačiti u pitanje koji je udio prisile na čitatelja što ga nameće tekst? Ovakvo pitanje koje je postavio Compagnon za tiskane tekstove možemo postaviti za elektronički oblikovane tekstove. U kojoj je mjeri elektronički oblikovani tekst programiran, to jest kolike su praznine u njemu koje čitatelj mora popuniti kako bi značenje teksta postalo potpuno? Za Compagnona ključni problem koji moramo razumjeti tiče se problema igre između slobode i prisile. Proučavanje recepcije čitanja teško da će polučiti konačan odgovor na naše pitanje, ali može dati ideju za daljnje proučavanje prirode e-čitanja, jer će ono analizirati čitanje kao pojedinačnu ili skupnu reakciju na tekst. Tekstovi će tako dati odgovor kroz dvije velike kategorije analize recepcije. Jedna će obuhvaćati tekstove koji ishode iz pojedinačnog čina čitanja, te drugi koji će se zanimati za značenje javnog odgovora na tekst. Prema tome, učinak čitanja koji spominje Iser nije svojstvo teksta ni čitatelja; tekst predstavlja potencijalni učinak koji se ostvaruje u procesu čitanja, prema Compagnonu, kada analizira proces čitanja. Zato će se značenje kretati od umjetničkog pola koji je autorov tekst, do estetskog pola koji pripada čitateljevom ostvarenju, navodi Iser. Ovdje se pretpostavlja kako značenje teksta nije završeno, već se ono potencijalno ostvaruje konkretno – čitanjem. Pa tako nebrojene šupljine, pukotine elektronički oblikovan tekst može popuniti hipervezama, linkovima ili slikama; tvoreći tako značenje teksta izvan prvotnog teksta. Iser stvara pojam implicitnog čitatelja koji se ne može poistovjetiti sa stvarnim čitateljem jer je on tekstna konstrukcija koju doživljava stvarni čitatelj. On čitatelja doživljava kao ulogu koju su stvarnom čitatelju dodijelile upute teksta sudi Compagnon. Prema tome, stvarni čitatelj elektroničkih tekstova će sam odabrati koji dijelovi hiperveze će mu biti potrebni kako bi bolje objasnio značenje teksta. Primjerice, u čitanju teksta neće otvoriti sve linkove za pojmove nego samo one koji su mu nepoznati. Upravo zato, Compagnon ističe kako su moderniji tekstovi sve više neodređeniji, i čitatelj treba sve više sam pridonositi kako bi ga

⁵⁸ Cijeli tekst *Promjena paradigme čitanja u doba e-knjige* vidjeti na internetskoj stranice:

http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=202153 (datum posjećenosti 31. 8. 2016. g.)

upotpunio. Grosman u *U obrani čitanja* ističe kako se mijenja raspored moći, prema kojem u elektronički oblikovanom tekstu autor više nema mogućnosti kontrolirati tekst te čitatelj postaje suodgovoran za vlastito značenje. Za Grosman će čitanje elektronički oblikovanih tekstova postati, zbog neograničenih mogućnosti čitanja, višelinearno ili višesmjerno čitanje. No, i ovim teorijama se prigovorilo, navodi Compagnon, jer se čitatelja pretvara u ulogu na koju pristaje igrati, prividno ostavljajući po strani autora i tekst. Compagnon se pokorava zlatnoj sredini, sloboda koja se daje čitatelju ipak se sužuje na neodređena mjesta u tekstu, pa tako autor, unatoč prividu, i dalje određuje što je određeno, a što nije. Ovdje ne smijemo izostaviti ni mišljenje Stanleya Fisha kojeg spominje Compagnon, koji djelo smatra otvorenim, dajući mu beskonačnu pluralnost značenja, subjektivnost i slučajnost. Fish tako autorovu vlast i vlast teksta zamijenio čitateljevom vlašću, a zatim sve troje podredio vlasti interpretativnih zajednica. Fishove interpretativne zajednice su ukupnost interpretativnih, književnih i izvanknjiževnih normi što ih dijeli neka skupina, koje ne ostavljaju ni najmanju anatomiju čitatelju ili čitanju. Možemo li usporediti interpretativne zajednice prema virtualnim zajednicama i elektronički oblikovanim tekstovima? Hoće li u virtualnim zajednicama čitanje biti bez nadzora? Virtualna zajednica također potvrđuje svoju prirodu u društvenim mrežama, te može imati pretpostavku novog načina čitanja koji će razbiti tradicionalne oblike visoke i masovne kulture. Svakako se, prema Grosman, *elektroničku književnost i posebne oblike čitanja koji su za nju potrebni čini najsmislenije smatrati nadogradnjom i obogaćenjem dosadašnjih oblika književnosti* (Grosman, 2010:275).

6. Zaključak

Mislim da ne postoji razlog zašto europske knjižnice u svojim fondovima ne bi raspolagale i naslovima e-knjiga. Otvoren put prema njihovom ulasku u knjižnice vidimo u dokumentu Europske unije radnog naslova *Ususret modernom europskom okviru za autorska prava* koji će omogućiti nove iznimke za knjižnice. Paradoksalna je činjenica kako se može pronaći više e-knjiga ili e-građe na internetu, nego u fondovima knjižnica. Međutim, u Hrvatskoj je napravljen korak naprijed 1998., nakon što je Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu započela s katalogizacijom mrežnih publikacija te zajedno sa Sveučilišnim računskim centrom od 2004., izrađuje arhiv elektroničkih publikacija. Tih godina je pokrenut i projekt uspostave sustava za preuzimanje i arhiviranje obaveznog primjerka mrežnih publikacija naziva Digitalni arhiv mrežnih publikacija (naziv je promijenjen 2010. u Hrvatski arhiv weba). Tim publikacijama se moglo pristupiti samo na njihovoj izvornoj web-adresi.

Hrvatski arhiv weba⁵⁹ je zbirka sadržaja preuzetih s interneta i ističe svrhu preuzimanja i trajnog čuvanja publikacija s interneta kao dijela hrvatske kulturne baštine. Način odabira publikacija ovisit će o zadanim kriterijima NSK-a, no nakladnici i autori mrežnih publikacija mogu putem obrasca obavijestiti Knjižnicu o izlaženju svoje publikacije. Prednosti ovakvog načina obrade i pohrane vidim u povećanju broja čitatelja, novog načina čitanja nevezanog uz fizičku posudbu knjiga, zatim i pokrenutoj dugotrajnoj zaštiti e-knjige od strane NSK-a. Također, vidim prostor u kojem knjižnice mogu uključivati ovakve naslove, putem platforma u e-posudbu, no na to ćemo morati još pričekati.

Popis literature

1. Badurina, B., Serdarušić, H. *Percepcija e-knjige studenata u Hrvatskoj*. Libellarium, vol. 2015. Preuzeto s internetske stranice: <http://libellarium.org/index.php/libellarium/rt/printerFriendly/236/339> (datum posjećenosti 25. 8. 2016. g.)
2. Compagnon, A. *Demon teorije*. Zagreb : AGM, 2007.
3. *Committee of Expert on a Possible Protocol to the Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works*. u: Copyright. Monthly review of the World Intellectual Property Organization, 28, br. 3, (1992); str. 66 - 83. Preuzeto s internetske stranice: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/copyright/120/wipo_pub_120_1992_03.pdf (datum posjećenosti 16. 8. 2016. g.)
4. *Council Directive 92/100/EEC of 19 November 1992 on rental right and lending right and on certain rights related to copyright in the field of intellectual property*. Preuzeto s internetske stranice: <http://www.eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?qid=1471442449638&uri=CELEX:31992L0100> (datum posjećenosti 17. 8. 2016. g.)

⁵⁹ Više o Hrvatskom arhivu weba vidi na internetskoj stranici: http://haw.nsk.hr/o_arhivu_weba (datum posjećenosti 22. 9. 2016. g.)

5. *Council Directive 93/98/EEC of 29 October 1993*. Preuzeto s internetske stranice: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:01992L0100-19931119&from=HR> (datum posjećenosti 17.8. 2016. g.)
6. *Direktiva 2001/29/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 22. svibnja 2001. o usklađivanju određenih aspekata autorskog i srodnih prava u informacijskom društvu*. u: Službeni list Europske unije, 17, sv. 1 (2001); str. 119 – 129. Preuzeto s internetske stranice: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001L0029&rid=2> (datum posjećenosti 17. 8. 2016. g.)
7. *Direktiva 2006/115/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 12. prosinca 2006. o pravu iznajmljivanja i pravu posudbe te o određenim autorskom pravu srodnim pravima u području intelektualnog vlasništva (kodificirana verzija)*. Preuzeto s internetske stranice: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006L0115&rid=1> (datum posjećenosti 17. 8. 2016. g.)
8. EBLIDA. *EBLIDA response to the Public Consultation on the review of the EU copyright rules*. Preuzeto s internetske stranice: http://www.eblida.org/News/2014/EBLIDA_response_to_Public_Consultation_on_EU_Copyright_rules.pdf (datum posjećenosti 22. 8. 2016. g.)
9. EBLIDA. *Europske knjižnice i izazovi e-nakladništva*. Preuzeto s internetske stranice: http://www.eblida.org/Special%20Events/HR_Europske-knji%C5%BEnice-i-izazovi-e-nakladni%C5%A1tva.pdf (datum posjećenosti 21. 8. 2016. g.)
10. EBLIDA. *Key Principles on the acquisition of and access to E-books by libraries*. Preuzeto s internetske stranice: http://www.eblida.org/Special%20Events/Key-principles-acquisition-eBooks-November2012/GB_English%20Version%20Key%20Principles.pdf (datum posjećenosti 22. 8. 2016. g.)
11. EBLIDA. *Pravo na e-čitanje*. Preuzeto s internetske stranice: http://www.eblida.org/News/The-right-to-e-read_hr.pdf (datum posjećenosti 21. 8. 2016. g.)
12. Grosman, M. *U obranu čitanja: čitatelj i književnost u 21. stoljeću*. Zagreb: Algoritam, 2010.

13. Horvat, A. *EBLIDA*. Novosti HKD-a, br. 60 (2013). Preuzeto s internetske stranice: <http://hkdrustvo.hr/hkdnovosti/clanak/763> (datum posjećenosti 22. 8. 2016. g.)
14. Horvat, A., Živković, D. *Između javnosti i privatnosti : Knjižnice u vremenu e-knjige*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2012.
15. IFLA, *IFLA 2014 eLending Background Paper*, (2014). Preuzeto s internetske stranice: <http://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/e-lending/documents/ifla-elending-background-paper-aug-2014-rev.pdf> (datum posjećenosti 30. 8. 2016. g.)
16. IFLA. *IFLA-in Stav o pravu javne posudbe*. Komisija za autorsko pravo i otvoren pristup Hrvatskog knjižničarskog društva, 2016. Preuzeto s internetske stranice: http://www.hkdrustvo.hr/hr/obavijesti/odabrana_novost/798/ (datum posjećenosti 30. 8. 2016. g.)
17. Jakopec, T., *Agregatori elektroničkih knjiga: nove usluge u elektroničkom nakladništvu*. Libellarium, vol. 8, br. 1 (2015). Preuzeto s internetske stranice: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=210044
18. Krtalić, M., Hasenay, D. *Dugoročna dostupnost e-knjiga: izazovi, prepreke, odgovornost*. Libellarium, vol. 8, br. 1 (2015). Preuzeto s internetske stranice: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=210050 (datum posjećenosti 17. 9. 2016. g.)
19. *Komunikacija Komisije Europskom parlamentu, Vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija Ususret modernom europskom okviru za autorska prava*. Preuzeto s internetske stranice: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/LSU/?uri=CELEX:52015DC0192&qid=1471878549761> (datum posjećenosti 22. 8. 2016. g.)
20. *Komunikacija Komisije Europskom parlamentu, Vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru regija Strategija jedinstvenog digitalnog tržišta za Europu*. Preuzeto s internetske stranice: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?qid=1471880666042&uri=CELEX:52015DC0626> (datum posjećenosti 22. 8. 2016. g.)

21. Mišetić, M., Raos, N. *Godišnja skupština i konferencija EBLIDA-NAPLE*. *Novosti HKD-a*, br. 63 (2014). Preuzeto s internetske stranice: <http://hkdrustvo.hr/hkdnovosti/clanak/964> (datum posjećenosti 22. 8. 2016. g.)
22. Mount, D., *A Review of Public Library E-Lending Models*. Taalunie, Bibnet and Bibliotheek.nl, 2014. Preuzeto s internetske stranice: <http://www.lmba.lt/sites/default/files/Rapporten-Public-Library-e-Lending-Models.pdf> (datum posjećenosti 22. 8. 2016. g.)
23. Mozuraite, V., *Promjena paradigme čitanje u doba e-knjige*, *Libellarium*, vol. 7, br. 1 (2015). Preuzeto s internetske stranice: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=202153 (datum posjećenosti 31. 8. 2016. g.)
24. Peović Vuković, K., *Književnost novih medija, magistarski rad*, 2004. Preuzeto s internetske stranice: https://bib.irb.hr/datoteka/359849.knjizevnost_i_tehnologija_novih_medija.pdf (datum posjećenosti 31. 8. 2016. g.)
25. *Rezolucija Europskog parlamenta od 19. siječnja 2016. o aktu „Prema jedinstvenom digitalnom tržištu” (2015/2147(INI))*. Preuzeto s internetske stranice: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P8-TA-2016-0009&language=HR> (datum posjećenosti 22. 8. 2016. g.)
26. *Rezolucija Europskog parlamenta od 9. srpnja 2015. o provedbi Direktive 2001/29/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 22. svibnja 2001. o usklađivanju određenih aspekata autorskog i srodnih prava u informacijskom društvu (2014/2256(INI))*. Preuzeto s internetske stranice: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2015-0273+0+DOC+XML+V0//HR> (datum posjećenosti 22. 8. 2016. g.)
27. *Sporazum o trgovinskim pravima intelektualnog vlasništva*. Službeni list Europske unije, 1994. Preuzeto s internetske stranice: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:21994A1223\(17\)&from=HR](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:21994A1223(17)&from=HR) (datum posjećenosti 16.8. 2016. g.)

28. *Ugovor o autorskom pravu Svjetske organizacije za intelektualno vlasništvo*. Preuzeto s internetske stranice: http://www.dziv.hr/files/File/zakonodavstvo/medjunarodni/Ugovor_o_autorskom_pravu_WIPO.pdf (datum posjećenosti 16. 8. 2016. g.)
29. *Ugovor o izvedbama i fonogramima Svjetske organizacije za intelektualno vlasništvo*. Preuzeto s internetske stranice: http://www.dziv.hr/files/File/zakonodavstvo/medjunarodni/Ugovor_o_izvedbama_i_fonogramima_WIPO.pdf (datum posjećenosti 16. 8. 2016. g.)
30. *Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima*. Preuzeto s internetske stranice: http://www.dziv.hr/files/File/zastita/zakon_autorsko_HR.html (datum posjećenosti 18. 8. 2016. g.)
31. *Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima*. Preuzeto s internetske stranice: http://www.dziv.hr/files/File/zastita/zakon_autorsko_HR.html (datum posjećenosti 18. 8. 2016. g.)
32. Živković, D. *Elektronička knjiga: knjiga između prošlosti i budućnosti*. u: Knjižničar, knjižničarka: časopis knjižničarskog društva Rijeka, 1/2009, br. 3 (2012); str. 7 – 11
33. Živković, D. *Elektronička knjiga*. Zagreb: Multigraf, 2001.

Internetski izvori:

1. <http://www.ifla.org/node/7350> (datum posjećenosti 28.6. 2016. g.)
2. <http://www.ifla.org/about-the-committee-on-copyright-and-other-legal-matters> (datum posjećenosti 30. 6. 2016. g.)
3. <http://www.ifla.org/clm/activities> (datum posjećenosti 7. 7. 2016. g.)
4. <http://www.ifla.org/node/5531> (datum posjećenosti 15. 7. 2016. g.)
5. <http://www.eblida.org/activities/advocacy-and-lobbying-for-libraries-in-europe.html> (datum posjećenosti 21. 8. 2016. g.)
6. http://haw.nsk.hr/o_arhivu_weba (datum posjećenosti 22. 9. 2016. g.)